

TANÍTÓ ÉS TANÍTVÁNY VISZONYA SZENT PÁL MŰVEIBEN¹

A XVI. Benedek pápa által meghirdetett Szent Pál év az amúgy is élénk kutatási körkép mellett sok keresztény hívő figyelmét újra Szent Pál életére és művére irányította. Egyesek úgy tekintenek Pál apostolra, mint aki elsőként fogalmazta meg a kereszténység lényegét.² Hagyományos a megtisztelő „nemzetek apostola” cím, de szívesen hivatkoznak rá úgy is, mint a „kereszténység tanítójára”.³

A tarsuszi Pál bizonyos címeket kifejezetten megkövetelt, ha saját hivatásáról és az egyházban betöltött szerepéről volt szó. Így a galatákhoz írt levelének első fejezeteiben feltűnik pl. az „apostol” cím hangsúlyos használata (vö. 1,1.17.19; 2,2.6.8-9). Tanítónak ugyanakkor nem szívesen hívatta magát. Egyenesen szembeállította a tanítók sokaságát azzal a kizárólagos kapcsolattal, amely az atyát a gyermekeihez fűzi (1 Kor 4,15). Vajon mit jelentett Pál számára a tanítás? Mennyiben alkalmazta saját tevékenységére a tanításról akkoriban elterjedt nézeteket? Hogyan befolyásolta mindez azt a kapcsolatot, amelyet közösségeivel és munkatársaival ápolt?

A következőkben vázoljuk a tanítás és tanulás helyzetét a római birodalomban, majd megkíséreljük bemutatni, hogyan jelenik meg közvetlenül vagy közvetve a tanulás és az iskolák világa Szent Pál leveleiben. Az általánostól az egyedihez és személyeshez közelítünk: úgy látjuk, hogy a megtért Pál teljes iskolázottsága és műveltsége, teljes hite és embersége átadására törekedett. Emberi nagysága és hitének intenzitása voltaképpen predesztinálta arra, hogy sokak tanítója legyen. De vajon milyen értelemben?

---

1 Előadásként elhangzott a Katolikus tanárok nyári továbbképző lelkigyakorlatán Győrben, 2008. augusztus 25-én.

2 R. BULTMANN, 'Paulus', in *RGG* ²1930, 1025: „Die Eigentliche Bedeutung des Paulus (...) liegt darin, dass er als Theologe dem christlichen Glauben das sachgemässe Verständnis seiner selbst gegeben hat.”

3 Ld. Peter WICK nemrég magyar nyelven is megjelent könyvét: *Pál. A kereszténység tanítója* (Budapest 2007).

1. TANÍTÁS, TANULÁS AZ ÓKORBAN – NÉHÁNY ECSETVONÁS⁴

A római birodalom népességének mintegy 10%-a tudott írni és olvasni. Az oktatás elsősorban a fiúkra vonatkozott.⁵ Az izraelita társadalomban a nők főként a családi élet-hez szükséges ismereteket sajátították el (vö. Péld 31,13-27). Bár az apa kötelessége, hogy a fiát tanítsa (Tosefta Kiddusim 1,11), a Tóra olvasása a nők feladata is volt (vö. MTörv 31,10-12; Neh 8,1-3).⁶ Quintilianus a szülők nevelő gondjáról szólva külön megemlíti az anyák szerepét is, igaz, nem a modern értelemben vett nyomatékkel, inkább megengedően, s nem is az érzelmi élet, inkább a szónoki alkalmasság tekintetében.⁷ A patriarkális társadalomban a nők tudáshoz jutása a hatalomhoz való közeledésüket is segítette volna, amit a korbéli konzervatív társadalmi berendezkedés lassított.

Az ókorban nem létezett közoktatás, azaz az állam által fenntartott és megszervezett, mindenkire, vagy legalább a lakosság jelentős részére nézve kötelező oktatási rendszer. Az oktatásnak ugyanakkor az évszázadok folyamán jól körülírható rendszere alakult ki, amelyben az egyes iskolatípusok egymás után következtek, továbbadott anyaguk egymásra épült. A magántanítók mellett jelentős, nagyobb létszámú nyilvános iskolák is léteztek.⁸

Az ókori pedagógia céljának a „*prokope*”, azaz a diák fizikai, erkölcsi és értelmi haladása számított. Ez akkor is így volt, ha ekkoriban az emberi jellemet általánosságban kevésbé tekintették változtathatónak, kapcsolataiban más és más arcot mutatónak, mint manapság.

A görög oktatás központi fogalma a *kalokagathia*, a jóság és szépség egységének gondolata. A római nevelés gyakorlatiasabb, s a birodalom növekedésével maga is jelentős fejlődésen megy át. A következő rövid szemelvényben az ifjabb Plinius (Kr.u. 62-113) a régi idők neveléséről beszél, amelyet az utánzás, az apákról a fiúkra származó minta jellemez:⁹

---

4 A következőkhöz ld.: TOR VEGGE, „Antike Bildungssysteme im Verhältnis zum frühen Christentum” ZNT 11 (2008) 17-26.

5 Vö. TAL ILAN, „Erziehung und Bildung von Frauen im antiken Judentum” ZNT 11 (2008) 38-44.

6 A zsidó oktatási rendszerrel kapcsolatban különböző értékes tanulmányokat közöl B. EGO, H. MERKLEIN (Hrsg.), *Religiöses Lernen in der biblischen, frühjüdischen und frühchristlichen Überlieferung* (WUNT 180; Tübingen 2005).

7 *Institutio oratoria* I.1.6.

8 Vö. QUINTILIANUS, *Institutio oratoria* I.2.

9 Epistola 8.14. In: MÉSZÁROS I., NÉMETH A., PUKÁNSZKY B., *Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény* (Osiris tankönyvek; Budapest 2006) 38-39. A latin szöveghez sajnos nem férhettem hozzá. Feltűnő az a fordításbeli különbség, amely az utolsó mondatra vonatkozóan Fináczy művében mutatkozik, s az összefüggést tekintve valószerűbbnek tűnik: „Kinek-kinek apja volt egyúttal tanítómestere; ahol pedig nem volt apa, ott a *család*

Régen az volt a gyakorlat, hogy az öregebbektől tanultuk meg – nemcsak a fülünk, hanem a szemünk segítségével –, hogy nemsokára nekünk is mit kell cselekednünk, majd pedig – hasonló módon – átadnunk a még ifjabbaknak. (...) Az apja kinek-kinek egyben tanítója is volt, s ha nem volt apja, valamelyik tekintélyesebb és idősebb szenátor vállalta el a szerepét.

Később az oktatás és nevelés egyre összetettebb lett, és intézményes formát öltött. Tekintélyes művek születtek a nevelés tartalmára, módjára és végzőire vonatkozóan. A római birodalom létének végére kialakult a „hét szabad művészet” fogalma.¹⁰ A nevelő egyre nagyobb megbecsülésnek örvendett. Kezdetben azt a rabszolgát nevezték *paidagógosz*-nak, aki a gyermeket elvezette az iskolába. Rabszolgák és nevelők helyett az oktatás magasabb szintjein már egy-egy szóval vagy filozófussal találkozunk. A tanulás és a tudás már a római birodalomban is a felemelkedés és a hatalom eszköze volt.

A római oktatásban a következő oktatási szintekről, illetve a bennük dolgozó tanárokról beszélhetünk.¹¹ A *grammatistes* feladata, hogy megtanítsák az írást, a betűk formálását.¹² A *grammatikos* gondja az értő olvasás (*anagnosis*) gyakorlata. Módszere az *egzegézis*, egyes kifejezések értelmének magyarázata; illetve az erkölcsi ítéletalkotás (*kriszisz*) számonkérése. A *progymnasmata* célja, hogy a szóbeli mesterséghez szükséges

---

legidősebbje foglalta el az apa helyét.” (Kiemelés tőlem.) Vö.: FINÁCZY E., *Az ókori nevelés története* (Budapest 1906; reprint: Tudománytár; Budapest 1984) 206.

10 MÉSZÁROS I., NÉMETH A., PUKÁNSZKY B., *Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény*, 41, Martianus Capella 420 körül keletkezett allegorikus művét tekinti a fogalom első előfordulási helyének (címe: Kilenc könyv Philologia és Mercurius házasságáról, illetve a hét szabad tudományról), de Apuleius (124-170) művéből már korábbi formát is idéz.

11 Ld. ehhez: R. F. HOCK, „Paul and Greco-Roman Education”, In: J. P. SAMPLEY (ed.), *Paul in the Greco-Roman World. A Handbook* (Harrisburg London New York) 198-227, itt 199-208. Vö. még QUINTILIANUS, *Institutio oratoria* I. Más felosztás szerint: ludus / grammatikai iskola / retorikai iskola, ami megfelelné az alapfokú, középfokú és felsőfokú tanulmányoknak. Így MÉSZÁROS I., NÉMETH A., PUKÁNSZKY B., *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe* (Osiris tankönyvek; Budapest 2003) 33-34. Az említett könyv a római iskoláztatás történetét kétféle részre bontja, és a hellenista / nem hellenista modellt követi. Mások megkülönböztetik az iskolák nélküli kort (kb. Kr.e. 300-ig); a hellén világ meghódításáig tartó időszak (300-146.), majd a nagy birodalom kora (Kr.e. 146.-Kr.u. 476.) Vö. TARJÁNYI Z., *Pedagógia I. A keresztény nevelés és oktatás története* (Budapest 2000) 22-30; FINÁCZY E., *Az ókori nevelés története*, 203-227.

12 Ehhez a témához érdekes adalékokkal szolgál G. SCHADE, „Die griechischen Papyri und die antike Schule”, *Pegasus-Onlinezeitschrift* IV/3 (2004) 55-63 (letöltve: 2008. 08. 09.). Az antik oktatásra vonatkozó néhány irodalmi utalás megemlítésén túl (pl. Horatius egy levele saját gyermekkori tapasztalatáról: *Ep.* 2.1.69-71) bemutat néhány fából készült, írott táblát. Antik feljegyzések mellett (Platón, *Protagoras* 326d) váltakozó írásképű szövegekkel is (kifejezetten szép írás/gyakorlatlan betűformálás) igazolva látja a máig meglévő gyakorlatot, hogy a tanár előre megírt néhány részletet, amelyeket a diákoknak le kellett másolni. Végül részletesen leír és fényképekkel illusztrál egy teljes tankönyvet („*Livre décoloré*”), amely a Kr.e. III. századból származik, s amelyet 1938-ban publikált Octave Guéraud és Pierre Jouguet.

előtanulmányokat biztosítsa. Ide tartozik az érvek elrendezésének módja (*dispositio*); a megfelelő érvek megkeresése (*inventio*); a megfelelő stílusban előadott beszéd művészete (*elocutio*). Ezek a retorikai előgyakorlatok a beszéd megfelelő felépítését, az érvek helyes megválasztását szolgálják.

A magasabb képzésben együtt szerepelt a *retorika* és a *philosophia*. A filozófiát erkölcsstanra, természetfilozófiára és logikára osztották.¹³ A filozófia feladatának tekintették, hogy a mindennapi élet dolgait kormányozza, helyes céljuk felé irányítsa őket. A szellemi dolgok elsőbbségét hirdették az anyagiakkal, a kényelmet szolgáló találmányokkal és technikai vívmányokkal szemben.¹⁴

Isokrates szerint a filozófia célja a beszéd, a gondolkodás és az élet összehangolása. Quintilianus szerint a szónoknak mindenekelőtt erkölcsös embernek kell lennie, ezért elsősorban az erényekben való növekedésre van szüksége. Ilyenek a *iustitia*, *fortitudo*, *abstinentia*, *temperantia*, *pietas* (igazságosság, lelki erősség, önzetlenség/megtartóztatás, mértékletesség, jámborság/kötelességtudás). Ugyanő értekezik (*Inst.* XII.2) a szónok erkölcsi neveléséről, amelyben helyet kell kapnia a filozófia (dialektika), az etika és a fizika ismeretének. Quintilianus arra biztat, hogy a dialektika ne váljon öncélúvá, hanem szolgálja a beszéd valódi célját, a meggyőzést. A szónok csak akkor éri el célját, ha a felsorolt erényeket nem csupán hangoztatja, hanem életének tapasztalatával is ismeri. Cicero is a nevelő erényeinek szerepét hangsúlyozza:¹⁵

Nagy időpazarlásba, hallgatóságunk alapos kifárasztásába kerül nekünk ez a dicséret: 'Ó, milyen tudós ember!' Elégedjünk meg ezzel az egyszerűbb ranggal: 'Ó, milyen jó ember.'

Bár a hellenista társadalom és gondolkodásmód jelentősen befolyásolta a korabeli zsidóság életvitelét, mégis külön kell megemlékeznünk a zsidóság oktatási szokásairól, amely szintén szerepet játszott a korai kereszténység életében.¹⁶

---

13 Marcus Tullius CICERO, LXXXIX. levél, 9.

14 Marcus Tullius CICERO, XC. levél. A levél befejezésében Cicero a természetes életmód tanulatlan ártatlanságáról ír, amelyet ugyanakkor kevésbé tart értékesnek az erényes életnél, amely a boldogságra tör (44.46): „A természet ugyanis nem adja ajándékba az erényt; jóvá válni művészet. Ártatlanok voltak, mert nem ismerték a dolgokat. De nagy különbség aközött, hogy valaki nem akar, vagy nem tud vétkezni. Nem ismerték az igazságosságot, a bölcsességet, a mértékletességet és a bátorságot. Egyszerű életmódjukban volt valami mindezekhez az erényekhez hasonlatos. Az erény csak a tanult, kiművelt és folytonos gyakorlattal a legmagasabbra jutott léleknek jut osztályrészül. Mert érte jövünk a világra, de nélküle, s még a legderekből férfiakban is, amíg ki nem műveled őket, csupán az erény anyaga van meg, nem maga az erény.”

15 LXXXVIII. levél, 38.

16 A továbbiakhoz ld. TARJÁNYI Z., *Pedagógia I.*, 30-44; FINÁCZY E., *Az ókori nevelés története*, 284-297; T. SCHMELLER, *Schulen, im Neuen Testament? Zur Stellung des Urchristentums in der Bildungswelt seiner Zeit* (HBS 30; Freiburg 2001) 33-45.

A korai zsidó oktatásról kevés egyértelmű forrást találunk. A példabeszédek könyvének és Sirák fia könyvének egyes részei feltehetően iskolai használatra készültek. A Péld 22,17-23,12 eredeti célja talán éppen az volt, hogy segítse a felkészülést a társadalmi karrierre.

¹⁷A bölcsek szavai:

Nyisd ki a füledet és halld meg szavaimat, igyekezz szíveddel megérteni őket, ¹⁸mert szép volna, ha bensődben megőriznéd, és ha az ajkadon mindig készen állanának. ¹⁹Hogy mindig az Úrba vedd a bizalmadat, ma megtanítalak utadra. ²⁰Nemde, harminc mondást írtam fel számodra, (tele) jótanáccsal és tudománnyal; ²¹hogy az igazságot taníthasd, és megbízható feleletet adj, ha kérdeznek?

²²Ne foszd ki a szegényt, azért mert szegény, s azt, akit elnyomnak, ne bántsd a kapunál! ²³Mert az Úr intézi ügyüket, és elveszi azok életét, akik kifosztották őket.

²⁴Mérges emberekkel ne tarts barátságot, és aki forrófejű, azzal ne érintkezz. ²⁵Hátha eltanulod különben útjait, és kelepécét állítasz a saját életednek.

²⁶Ne tarts azokkal, akik kezüket adják, akik adósságért jóállást vállalnak. ²⁷Hogyha semmi sem lesz, amiből fizetnél, még az ágyadat is elviszik alólad.

²⁸Ne told odébb az ősrégi mezsgyét, amelyet atyáid vontak meg.

²⁹Ha olyan férfit látsz, aki fürgén intézi a dolgát, az a királyoknak lesz majd a szolgálatára, nem a kicsiket fogja szolgálni.

¹Amikor leülsz enni a parancsolóddal, arra legyen gondod, ami előtted van. ²És inkább tedd a kést a torkodra, semmint túl mohó legyél. ³Ne igen áhítozz a csemegéire, mert (csalfa) étel az, hazugság van benne.

⁴Ne törd össze magad, hogy meggazdagodjál, a becstelen haszonról mondd le! ⁵Szemet vetsy rá? Már el is tűnt előled! Mert olyan szárnyai vannak, mint a sasnak, és fölrepül a levegőégbe.

⁶Ne egyél az irigy ember ételéből, s ne áhítozz a csemegéire! ⁷Olyan volna ez, mint vihar a torkának! Bár azt mondja: „Csak egyél és igyál”, de azért a szíve nem érez együtt veled. ⁸Kiadod a falatot, amit megettél, csak tékozoltad barátságos szódat.

⁹A balgatag fülébe ne beszélj, mert lebecsmérli okos szavaidat.

¹⁰Ne mozdítsd el helyükről az ősi mezsgyét, ne told be őket az árvák földjére! ¹¹Mert hatalmas a szószóljuk, ügyükben ő harcol ellened.

¹²A szíved legyen nyitva az intellemtnek, az okos beszédnek meg a füled.

A fogság előtti korból fennmaradt néhány felirat és osztraka, amelyek felületes bepilantást engednek az oktatás tartalmába is. Írott ábécékkel találkozunk, a napok és hónapok neveinek felsorolásával viszonylag gyakran. Ugyanígy a számok gyakorlására szolgáló listákat is találhatunk. A korai elbeszélő szövegekben az oktatásnak vagy legalábbis

közös szellemi irányzatoknak nyomait mutatják a prófétai iskolák, amelyek valamilyen módon nyilvánvalóan hozzájárultak a prófétai könyvek létrejöttéhez. A templomi vagy papi iskola, később a bölcsességi iskola is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a héber Biblia mai formájában létrejött és fennmaradt.

A fogság utáni korban megnövekedett a templom szerepe. Ezdrás reformja és a Tóra lassú kialakulása megteremtette az alapját egy kötelező, mindenki által elismert és számon kérhető hagyománynak, amelyet ugyanakkor oktatni is kellett. Jézus Sirák fia könyve azt is bizonyítja (51,23), hogy a bölcsességi iskola Izraelben ugyan mindvégig kötődik a templomhoz, de mégis saját tanító háza van, azaz megindult a függetlenedés útján.

Az újszövetségben is olvasunk az ún. írástudókról. Úgy tűnik, hogy minden vallási csoportban voltak ilyenek. Feladatuk a jogi segítségnyújtás, a tanulók képzése, a Tóra épülő jogi rendszer továbbfejlesztése volt.

Alexandriai Filón már tudósít arról (*Spec Leg* II 61k), hogy szombatoként azért nem szabad dolgozni, hogy legyen idő és mód a filozófia tanulmányozására.¹⁷ Véleménye szerint a nevelés célja nem más, mint „hogy legyen bátorsága azt mondani valakinek, hogy Istent, mégpedig Istent egyedül kell tisztelnem, és semmi mást, ami Istennél alacsonyabb.”¹⁸

A zsidó nevelés embereszményét a Teremtés könyvének emberképe határozta meg. A választott nép életének közös feladata a szövetségi hűség megtartása, amelynek érdekében a törvény megtartására kellett nevelni a gyermekeket. A nevelés itt is családi körben kezdődött, majd folytatódott az idősek és tanítók által, illetve fokozatosan kialakuló iskolarendszerben. A zsidó nevelés meghatározó intézménye az ún. zsinagógai iskola, amely viszonylag nagy százalékban megtanította az izraelitákat az írás és olvasás művészetére. A rabbinikus hagyomány az ősi alapokra építve alakította ki három lépcsőjű oktatásrendszerét, amelyben az 5-10, a 10-15 éves és az ennél idősebb gyermekeket tanították.

2. SZENT PÁL MINT TANÍTÓ

A kereszténység kezdetben természetesen nem rendelkezett iskolákkal, nevelési intézményekkel. Közvetlen feladatának a hit továbbadását tartotta, és elsősorban felnőtteket szólított meg. Nem voltak tankönyvei, legfeljebb olyan iratai, amelyeket felhasználta a hit továbbadásában, illetve amelyekre hivatkozott – itt elsősorban a zsidó Biblia könyveire gondolunk.

---

17 U. SCHNELLE, *Paulus. Leben und Denken* (Berlin New York 2003) 147.

18 *De Congressu Quaerendae Eruditionis Gratia* 65,133.

A tanítás és tanulás ókori elméletének ismerete feltárja, hogy milyen képzettséggel rendelkezettek e korban a megtérők, illetve a megtérők egyes csoportjai. A hit megértése egyáltalán nem volt független attól az iskolázottságtól és műveltségtől, amelyet a megtérő a hitre ébredés előtt szerzett. Nem érdektelen tehát feltenni a kérdést, hogy vajon pl. Pál apostol gyermekkorában miféle iskolába járhatott, milyen nevelésben részesülhetett, illetve levelei milyen retorikai képzettségről tesznek tanúságot.

Másfelől a hellenisztikus tanítási módszer és gondolkodásmód nemcsak a gyermekekre vonatkozott. Éppen a magasabb tanulmányok, a retorika és a filozófia, érett embereket, illetve a társadalomban érvényesülni kívánó, a társadalom számára használható felnőtteket feltételezett. A kereszténység kezdettől fogva egyfajta tanulási perspektívát is jelentett a hozzá fordulóknak, érdeklődőknek.¹⁹ Ezért a hit továbbadása ebben a kezdeti szakaszban, tehát a lényegében kizárólag felnőttekre irányuló evangelizáció időszakában is mutatott analógiát a hellenisztikus tanítási rendszerrel.

Tor Vegge szerint a kereszténység az egyistenhittel a zsidóságtól „teológiai intoleranciát” örökölt, kulturális intoleranciát viszont nem.²⁰ Az intolerancia fogalmán természetesen vitatkozhatnánk, s azon is, hogy mit jelentsen pontosan ennek ellentéte, a tolerancia. Kétségtelen, hogy a vallás és a nemzet, illetve általánosabban a vallás és a kultúra meghatározása és kapcsolata a kereszténységben új értelmezést kapott. Az Ige megtestesülése az emberi élet minden összetevőjét az isteni Ige szolgálatába állítja, s az emberi kultúra nemes eredményeit Istenre, illetve Krisztusra vonatkoztatja. A keresztény látásmódban a kultúra nyeri végső legitimációját a vallástól, és nem fordítva, még akkor is, ha szüntelen megmarad a kísértés az ellenkező helyzet megteremtésére.

Az egyetlen Üdvözítőbe vetett hit s ugyanakkor a kultúrák sokféleségének elfogadása azért volt fontos, mert a keresztény hitre térők magukkal hozhatták műveltségüket, olvasási, írási készségüket és érdeklődésüket. Közülük kerülnek ki azok, akik a kereszténységet kezdettől fogva nemcsak gondolják, de végiggondolják, sőt megvédik, és írásban is kifejezhetőnek, továbbadhatónak tartják.

a. A tanulásról a páli levelekben

A kereszténységről általában mondottakat Pál apostolra alkalmazva a következőket állapíthatjuk meg. Pál apostol nem törekedett tanrendszer létrehozására, amelyet rendszeresen kifejtve, előadások vagy értekezések formájában adott volna tovább. Levelei mégis tanítottak, mégpedig folytonosan. Az apostol a közösségek aktuális gondjait elemezte és világította meg a Krisztussal való találkozás, illetve a belé vetett hit fényében. Leveleit

¹⁹ B. EGO, C. NOACK, „Lernen und Lehren als Thema alt- und neutestamentlicher Wissenschaft” ZNT 11 (2008) 3-16, itt 11.

²⁰ TOR VEGGE, „Antike Bildungssysteme”, 23.

nem szánta kézikönyvnek vagy tankönyvnek. Írásainak alkalmi jellege a szakirodalom közhelye. Az apostol nem alkalmazott semmiféle tanítási stratégiát, sem vázlatot, amely szerint leveleit felépítette volna. Az az alapvető jellegzetesség, hogy leveleiben előbb találunk elméleti fejtegetéseket, s csak a második részben gyakorlatias útmutatásokat, nem tanítási elképzelést, inkább fontossági és logikai sorrendet tükröz.

Leveleinek tanúsága szerint Pál nem alkalmazkodik korának ahhoz a módszeréhez sem, amely kulcsmondatok gyakori ismétlésére támaszkodott. A szó szerint megtanított és idézett keresztény tanítás a páli levelekben leginkább a hitvallás formulákra szorítkozik, amelyeket maga Pál is átvett a nála korábbi keresztény hagyományból. Pál leveleiben olyan tanítónak mutatkozik, aki inkább az „elsajátítandó anyag” kifejtésében, magyarázatában és elmélyítésében jeleskedett, nem pedig szó szerinti megtanításában és számonkérésében.²¹ A tanítás megszilárdulása a pasztorális levelekben figyelhető meg, amelyek a páli levélgyűjtemény legkésőbbi elemei közé számítanak.

Úgy tűnik, hogy a hitet nem lehet megtanítani. A hit átfogóbb valóság annál, semmint hogy egyszerűen csak meg lehessen tanítani. A hit átvételét, elfogadását és befogadását az apostol egy másik többértelmű kifejezéshez, a halláshoz társítja (Róm 10,17). A hallás igéje a bibliai héberben az engedelmesség szavával azonos. Az engedelmesség személyes állásfoglalás, erkölcsi minőségű tett is, nem csupán ismeretközlés vagy ismeret befogadás. Pál apostol írásaiban nem jelenik meg az az összefüggés, amelyet tudás, látás és hit között a negyedik evangélium tesz alapvetővé (vö. Jn 20,8). Ott ugyanis a látás már ihletett látás, a belső szemek, az értelem és a szellem megnyílása, amely csupán első lépésben külső, fizikai valóság, lényegét tekintve azonban személyes cselekedet.

A tanulás és tanítás ókori gyakorlatának ismerete mégis számos ponton fényt vet Pál apostol műveltségére, illetve leveleinek részleteire.

Szent Pál levelei egyértelműen mutatják, hogy az apostol tanult ember volt.²² Mind stílusa (*elocutio*), mind érveinek megválasztása (*argumentatio*) és elosztása (*dispositio*)

---

21 Ld. az 1Kor 15,2 fordítására és értelmezésére vonatkozó vitát: a *tini logó* kifejezés egyesek szerint úgy fordítandó: „amely szóval”; mások viszont „amely cállal” értelmet tulajdonítanak neki. Az előbbi esetben Pál az átadott hit formuláját, a hitvallás szóbeli alakját kéri számon a korinthusiakon, a második változat szerint ez a kifejezés a hithirdetés céljára vonatkozik, s nem a formula szó szerinti megtartására, hanem az igehirdetés céljára, azaz az örök élet elnyerésére vonatkozik. Vö.: J. KREMER, *Der Erste Brief an die Korinther* (RNT; Regensburg 1997) 321.

22 R. F. HOCK, „Paul and Greco-Roman Education”, 198 megjegyzi, hogy Pál ugyan folytonosan negligálja, vagy egyenesen tagadja magas szintű képzettségét (Fil 3,5-6; 1Kor 2,1-4; 2Kor 11,6), de a szerző szerint éppen ez a túlságos tagadás árul el valamit Pál retorikai és általános képzettségéről, amelyet a kor oktatási gyakorlata legfőbb célként tűzött maga elé. A szerző később kifejti (208-210), hogy Pál – levelei tanulsága szerint – a korabeli oktatás mindhárom képzési szintjében részesülhetett (Hock szerint görög írás és olvasás; görög szövegek ismerete és idézése, különösen a Szeptuagintáé, de alkalmanként más szövegek is; retorikai ismeretek).

olyan emberre vallanak, akinek természetes képességeit iskolái fejlesztették és tökéletesítették.²³ Érdemes megfigyelni például az 1Kor 7 felépítését, amely azt a kérdést járja körül, hogy kell-e, illetve egyáltalán szabad-e megházasodni. Ebben a szakaszban Pál tudatosan végigvezeti érvelésének logikáját, a kérdésfelvetések után érvelésének elvi alapját fogalmazza meg a fejezet középső részében (17-24. versek), majd a konkrét eligazítást fogalmazza meg.

A *diatriba* – vitatkozva érvelés műfaját a 2Kor 10-13 valósítja meg, ahol Pál gyakran félbehagyott mondatokkal (10,3-5; 11,13-15; 13,3-4), illetve szónoki kérdésekkel fejt ki mondanóját (11,7.11.22-23.29; 12,13.15.17-18). Pál ugyan nem idéz a görög szerzőktől, ahogy azt kortárs szónokok tették volna, de gyakran idézi a zsidó írásokat, amely számára és a keresztények számára „autoritatív irodalmi hagyományt” képviselt.²⁴

Bár az apostol sehol nem nevezi magát tanítónak, és azt sem állítja, hogy leveleit tanító szándékkal írta volna meg, a mai olvasó tanításnak érzékeli azokat. Vajon miért? Összefoglalva válaszunkat azt mondhatjuk, hogy a páli levelek alaphelyzete tanító jellegű: aki a hitben előbbre jár, fejlődésre hívja címzettjeit. Tekintélyének alapja egyfelől a megbízás, amelyet Krisztustól kapott – ez is olyan pont, amelyet Pál apostol számos esetben kénytelen hangsúlyozni (Gal 1,1) –, másfelől a személyes hozzáértés, kompetencia, amelyet emberi tapasztalata, ismeretei alapoznak meg.

Az apostol írásában olyan kapcsolat bontakozik ki az olvasó előtt, amelyben a levelek címzettjei, tehát az apostol „tanítványai” fejlődési folyamaton mennek át. A diák fejlődik,

23 Ld. ehhez B. W. WINTER, *Philo and Paul among the Sophists* (SNTSMS 96; Cambridge 1997). Winter szerint Pál megszerezte ezt az iskolázottságot Jeruzsálemben és Tarzusban is, de az utóbbi helyen nem nyílt volna módja arra, hogy zsidó tanításban is részesüljön. Winter Filón és Pál műveltségét, illetve szónoki teljesítményét hasonlítja össze, és azt állítja, hogy Pál tudatosan lemondott a „nagy retorika” használatáról, de ismerte és öntudatlanul alkalmazta is azt (237-241).

24 Egyesek vitatják, hogy Pál mint tartalmi tekintélyre hivatkozott az Ószövetségre. Azt állítják, hogy csupán hallgatóságára vagy esetleg témájára való tekintettel használta a zsidó írásokat (A. von Harnack és tanítványai). Annyi bizonyos, hogy főleg a kifejezett (jelölt, bevezető formulával ellátott) idézetek esetében Pál szándékosan mint tekintélyre hivatkozik a zsidó Bibliára. Ha azt állítanánk, hogy ez a gyakorlata, amely a római, korintusi és galata levelekben a leggyakoribb, csak egyfajta megtévesztés vagy *argumentum ad hominem*, az apostol szavahihetőségét, már-már komolyságát vonnánk kétségbe. Azt azonban valóban nehéz eldönteni, hogy az egyes közösségek milyen mélységben ismerték a zsidó Bibliát. Nem maradt ránk semmilyen katekézis az autentikus levelekben, ahol az apostol például a héber Bibliára vonatkozó alapvető igazságokat fogalmazott volna meg. A Biblia „állása”, tekintélyének témája adottnak, közismertnek tűnik minden páli levélben. A páli íráshasználat kérdéseiről legutóbb ld. pl. S. MOYISE, *The Old Testament in the New. An Introduction* (Continuum Biblical Studies Series; London New York 2001); R. B. HAYS, *The Conversion of the Imagination. Paul as Interpreter of Israel's Scripture* (Eerdmans, Grand Rapids, 2005); S. E. PORTER (ed.), *Hearing the Old Testament in the New Testament* (Eerdmans, Grand Rapids, 2006); M. TIWALD, *Hebräer von Hebräern. Paulus auf dem Hintergrund frühjüdischer Argumentation und biblischer Interpretation* (HBS 52; Freiburg 2008).

nevelést kap és lélekben előre halad (*prokopé, paideia, pszichagógia*). A következőkben felidézzük azokat a szöveghelyeket, amelyekben a neveléssel, előre haladással kapcsolatos gondolatvilág megjelenik.²⁵ Pál maga is mint „rajongó”, mint „élen járó diák” szerepel (Fil 1,25; Gal 1,14; 1Kor 14,20), aki a tanítványság helyzetét ismerve fordul most övéhez.

A görög filozófusok által is használt, szülői életből vett metaforák több szövegben is szerepelnek. A tanítványok mint kiskorúak jelennek meg, akiknek még szükségük van az atyai gondoskodásra, és akikhez az apostol nevelő munkája folyamán alkalmazkodni igyekszik (1Kor 3,1; 2Kor 6,13; 1Kor 3,2). A „gyermeknek”, azaz a személyükben vagy hitükben még éretlen, egyébiránt felnőtt híveknek még fejlődniük kell.

Az Kor 4,14-21 szakaszban Pál az Ószövetségből jól ismert fordulattal olyan szülőnek mutatkozik, aki szeretetből int, sőt éppen azokat inti, akiket szeret.²⁶ A pártoskodó korintusi gyülekezethez intézi szavait, amelyet az egyenetlenkedés, a felfuvalkodottság tesz tönkre. Az apostol célja, hogy gyermekeit intve békét teremtsen közöttük. Timóteus a személyes küldött, aki amúgy is szeretetkapcsolatban van az apostollal, a finomlelkű tanítvány, aki a kényes helyzetet kellő érzékenységgel kezeli majd. Az atya vágya, hogy a felfuvalkodottság helyébe a szeretet lépjen.

Más szakaszok is tanúsítják, hogy az intés, fenyítés és ítélet az apostol nevelő eszköze, ugyanakkor olyan esemény, amelyet ő maga is kénytelen elszenvedni (Róm 16,17; Fil 4,9; 1Kor 11,32; 2Kor 6,9). Pál szerint a nevelés eszközei az intés és biztatás, az ellenőrzés és a fenyítés (1Tessz 2,11-12; Gal 3,23-26; 1Kor 4,21).

Pál nem nyilatkozik pozitívan a tanítómesterről, saját szerepét ennél magasabbra értékeli, az atyaság metaforájával fejezi ki. A gyermek életmódját többszörösen a szolgáláéhoz hasonlítja (vö. Gal 4,1-7.24-25), és a kegyelmi életben való növekedés kifejezésére használja. A Róm 2,20 már arra utal, hogy Pál korában a tanítói szerep megbecsült állás lehetett, legalábbis olyasmi, amire valaki büszkén, önérettel hivatkozhatott (ld. még 1Kor 4,15).

A „páli képzés” célja, hogy a tanítványok „tökéletesek” – „*teleioi*” legyenek. A Pál által itt vázolt tökéletesség erkölcsi jellegű. A tökéletlenség fogalma a korintusi közösség magamutogató, egymásra irigy, hiú dicsőségvágyát foglalja magába, míg a tökéletesség a szeretetben való felnövekedés, a gyermekség levetkőzése, „kinövése”. Bár a tanulást nem említi az apostol, mégis tud egyfajta ismeretben való előrehaladásról: a világ dolgait, a természetfeletti valóságot, talán magát Istent is megismerhetőnek tartja a végső időkben (1Kor 13,10-12; 1Kor 14,20).

---

²⁵ Ehhez ld. R. AASGAARD, „Paul as a Child. Children and Childhood in the Letters of the Apostle” *JBL* 126 (2007) 129-159, itt 149-153, „formation”.

²⁶ Vö. Jób 5,17; Péld 3,11-12; illetve Zsid 12,7; Jel 3,19.

A tanítványnak Pál apostolt kell modellként követni, de maguk a közösségek is példává válhatnak.²⁷ A keresztény sajátos módon részesül Krisztus példaszerűségében. Ha éli hivatását, példa lesz mások számára. Út a cél felé, amely mindig meghaladja őt magát is (1Tessz 1,6-7; 1Tessz 2,14; Fil 3,17; 1Kor 4,16; 1Kor 11,1; Gal 4,12).²⁸

A legfontosabb modell mégis Jézus Krisztus marad. Krisztus földi életéről Pál kevesebb részletet közöl, de személyének lényegét, lelkületét, magatartásának megkülönböztető jegyét olvasói számára sokszorosán rögzíti. Hogy Pál mennyire személyes módon vesz részt éppen a Krisztushoz való kapcsolat elmélyítésében, arra talán Gal 4,19 a legjobb példa, ahol a Krisztus képére való alakulás az apostoltól való születés képéhez kapcsolódik. Ő maga szülési fájdalmakat szenved gyermekeiért, de nem magának szüli őket, hanem újjászüli őket Krisztusnak (Róm 8,29; 1Kor 13,11-12; Fil 3,21; Gal 4,19; Fil 3,9-10; Róm 6,1-11).

b. Pál mint tanító?

Pál soha nem nevezi magát tanítónak (*didaskalos*). Talán a törvénytudók, törvénytánítók emléke az, amelyet szeretne elkerülni. A leveleiben megszólított közösségeket sem mondja tanítványainak. Szívesebben beszél pl. munkatársakról még azon esetekben is, ahol tényleges tanítványairól van szó (pl. Róm 16,21; Timóteus; Titusz: 2Kor 8,23; Filemon: Filem 1).²⁹

Az elmondottakból mégis nyilvánvaló, hogy viselkedésében számos ponton kapcsolódik a tanításhoz. Tanítói szerepe atyai hivatásának része. Már említettük, hogy az apai és a tanítói szerep mind a görög-római, mind a zsidó világban szorosan összekap-

²⁷ Az utánzás korabeli elképzeléséről ld. B. FIORE, „Paul, Exemplification, and Imitation”, In: J. P. SAMPLEY (ed.), *Paul in the Greco-Roman World*, 228-257. A szerző szerint a görög és a római filozófusok és írók (vö. pl. Anaximenész *Rhetorica ad Aexandrum*; Arisztotelész *Retorika*; Cicero *De Inventione*; Quintilianus *Institutio oratoria* 5.11) kivétel nélkül szívesen használtak érveket (*paradeigmata*) és követésre méltó példákat (*mimesis, imitatio*). A példa a meggyőzés eszköze, illetve megfelelő környezetben a figyelem ébrentartásáé.

Ld. még V. A. COPAN, „MATHÉTÉS and MIMÉTÉS: Exploring an Entangled Relationship”, *Bulletin for Biblical Research* 17 (2007) 313-323. Copan azt állítja példákkal illusztrálva, hogy a két fogalom érintkezik ugyan, de sem az Újszövetségben, sem a rá következő századok írásaiban nem bizonyítható szinonimaként való használatuk vagy egyenesen az utánzásnak a tanítványságot feltételező mivolta.

²⁸ Pál teológiájában hiányzik még ennek a vonalnak az a vége, amely János evangéliumában olyan jellemző: aki Krisztust követi, aki rá tekint, az benne az Atyát pillanthatja meg.

²⁹ A témához ld. E. E. ELLIS, „Coworkers, Paul and his”, In: G. F. HAWTHORNE, R. P. MARTIN, D. G. REID, *Dictionary of Paul and his Letters* (Downers Grove Illinois, Leicester England 1993) 183-189. Ellis elképzelése szerint a levelekben olvasható sokféle megnevezés az alakulóban lévő közösségi élet gazdagságát is jelzi. Így voltak olyan munkatársak, akikkel Pálnak tartós kapcsolata volt, s akik mintegy rendelkezésére álltak, de voltak olyanok is, akik az egyes közösségek képviselőit és küldetésében bizonyos ideig vagy bizonyos helyzetekben álltak vele kapcsolatban.

csolódik. Ez az összefüggés a héber Bibliában elsősorban a bölcsességi gondolkodásra jellemző, amelynek alaphelyzete az apa intelme a fiához (vö. Péld 1,8; 13,1; 15,5; 29,17; Sír 7,25; 30,2-3; 30,13).³⁰ Az ókori közgondolkodás szerint az apák feladatához tartozott gyermekeik nevelése is, amelyhez egyfajta hierarchikus szemlélet, a tekintély gondolata, az utánzás ténye, az apa és gyermeke közötti érzelmi kapcsolat is hozzá tartozott.³¹ Egyes kutatók a páli fordulatok közvetlen párhuzamait is kiemelik, ami a qumráni Igazság tanítója és a Szent Pál által saját magának igénybe vett apai címet, illetve tanítói tekintélyt illeti.³²

A téma kutatástörténetét áttekintve azt látjuk, hogy szinte lehetetlen Pált a tanítói szerep nélkül elképzelnünk.³³

S. K. Stowers szerint³⁴ Pál azért írja vitázó (*diatriba*) stílusban a leveleit, mert ez a vitatkozás a tanító és a tanítvány mindennapjaihoz tartozott, az oktatás része volt. A Malherbe szerint³⁵ a Fil és az I Tessz Pált mint *psychagoge*-t, azaz lelki vezetőt jeleníti meg. Malherbe felfedezi Pál szerepének hasonlóságát a filozófiai iskolákéval. Ebben a korban ugyanis a filozófia is a boldogságra, egyfajta teljességre és harmóniára törekvésnek az eszköze. A kereszténység úgy jelenik meg, mint egy új út, amely a boldogsághoz vezet. H. Conzelmann³⁶ Pálnak a zsidóságból kölcsönzött érvelésmódjaira hívja fel a fi-

30 A felsorolás forrása: FINÁCZY E., *Az ókori nevelés története*, 291.

31 Ld. ehhez T. J. BURKE, „Paul’s Role as ‘Father’ to his Corinthian ‘Children’”, In: T. J. BURKE, J. K. ELLIOTT (ed.), *Paul and the Corinthians. Studies on a Community in Conflict. Essays in Honour of M. Thrall* (Leiden Boston 2003) 95-113; L. M. WHITE, „Paul and Pater Familias”, In: J. P. SAMPLEY (ed.), *Paul in the Greco-Roman World*, 457-487.

32 Vö. C. TASSIN, „Paul dans le monde juif du premier siècle”, in J. SCHLOSSER (éd.), *Paul de Tarse* (Lectio divina 165; Paris 1996) 171-193, itt 172-176. Tassin kiemeli, hogy a qumráni és a páli szövegben is sajátos, új tanítás megalapozását szolgálja az atyai és tanítói tekintély bevezetése, amelyet nemcsak a hasonló helyzet, hanem a hasonló biblikus háttér is megalapoz. Egyfelől Mózes, másfelől maga Isten az, aki az ószövetségi hagyományban mint atya és anya (!) s mint tanító van jelen (vö. Szám 11,12; Iz 66,10-13).

33 Ehhez ld. B. EGO, C. NOACK, „Lernen und Lehren”, 10-11; ld. még: H. MERKLEIN, „Der Lehrer Paulus und seine Schüler. Forschungsgeschichtliche Schlaglichter”, In: B. EGO, H. MERKLEIN (Hrsg.), *Religiöses Lernen*, 235-252. Merklein a kutatástörténetet bemutatva arra a következtetésre jut, hogy páli iskola a szó szoros értelmében nem létezett, amennyiben ez alatt olyan tanítványi kört értünk, amelynek a feladata levelek megfogalmazása a mester helyett. Pál nem akart volna intézményt alapítani, hiszen jobban várta a Mesiás visszatértét, mint az egyházi struktúrák kialakítását. A páli iskola kifejezés ehelyett Merklein véleménye szerint is a filozófiai iskola, tehát filozófiai hagyomány, véleménybeli hasonlóság alapján képződő szellemi csoport értelmében képzelhető el.

34 S. K. STOWERS, *The Diatribe and Paul’s Letter to the Romans* (SBL.DS 57; Chicago 1981).

35 A. MALHERBE, *Paul and the Popular Philosophers* (Minneapolis 1989); A. MALHERBE, *Paul and the Thessalonians: The Philosophic Tradition of Pastoral Care* (Philadelphia 1987).

36 H. CONZELMANN, „Paulus und die Weisheit”, *NTS* 12 (1965/66) 231-244.

gyelmet. Conzelmann szerint Pál egyenesen iskolát szervezett. Ő volt a tanár, akihez a hittanulók beiratkozhattak, iskolájának székhelye pedig Efezus lett volna.³⁷

T. Schmeller³⁸ nem hisz a páli iskola (és iskolai oktatás) tényleges létezésében, de fontosnak látja, hogy az iskolát mint modellt megtartsuk és értelmezzük. „A keresztény üzenetet mint egyfajta filozófiát értelmezték, a misszionáriusokat mint tanítókat, a közösség tagjait mint különböző mértékben előre haladott tanulókat.” Az iskola alapítója pedig Pál vagy maga Jézus lehetett az emberek szemében. Így értelmezhető az 1Kor 1-4 is, ahol a különböző pártok vetélkedéséről olvasunk – a kereszténység különböző értelmezései.³⁹

37 Bár óvatosabban, de mégis azonos értelemben nyilatkozik U. SCHNELLE, *Paulus*, 148-152. Érvelésének sarokpontjai Pál iskolai képzése, amelynek nyomot kellett hagyni gondolkodásmódjában; Pál tényleges tanító fellépése, aki kinyilatkoztatást kapott és önmaga követésére szólít fel másokat (vö. 1Kor 9,1; 15,8; Gal 1,1.12.15k; 1Tessz 1,6k; 1Kor 4,16; 7,7k; 11,1; 2Kor 4,2 stb.; Fil 3,15); az idő múlásával kevésbé utazó életformája, inkább központokból kiinduló és tovább cselekvő, illetve sajátos helyi struktúrát felépítő stratégiája; a deuteropaulinus levelek képe Pálról, mint „a” tekintélyről. Efezus központi szerepét is megerősíti az apostol feltételezhetően hosszú tartózkodása (vö. ApCsel 19,9k), Aquila és Priszka, illetve Apollós jelenléte és működése (vö. ApCsel 18,19-21; 1Kor 16,19; ApCsel 18,24-28; 1Kor 16,12), végül a város élénk kulturális élete is, amelyben számos vallás és filozófiai iskola képviseltette magát.

38 T. SCHMELLER, *Schulen* (ld. fent). A zsidó és a római iskolák bemutatása után Schmeller nemcsak az autentikus, hanem a deuteropáli leveleket is külön megvizsgálja, illetve könyvéhez tartozik egy fejezet – bár nem a saját tollából – a „jánosi iskoláról” is. Pál autentikus leveleiben részletesen elemzi 1Kor 1,18-2,5; 4,14-21; 1 Tessz 2,1-12 szövegrészeket. Konklúziójának lényeges pontjai a következők (345): „Für seine Umwelt gehörte Paulus sicher zur (in sich vielfältigen) Gruppe der populärphilosophischen Lehrer. Für sein Selbstverständnis dagegen ist die Kategorie des Lehrers von marginaler Bedeutung. Dennoch gibt es sachliche Übereinstimmungen. Gerade in 1 Kor 4,14-21 und 1 Tessz 2,1-12 nimmt Paulus die Rolle eines philosophischen Lehrers ein, der aus selbstloser, von Liebe geleiteter Motivation heraus zu den Adressaten in ein enges persönliches Verhältniss tritt und sie durch seine grosse Autorität auf den richtigen Weg bringt. Zu den auch hier erkennbaren kritischen Vorbehalten gegenüber der Lehrerrolle gehört, dass dieser Weg der Tugend für Paulus nicht schon das Ziel ist und dass er seinen Beitrag relativiert als einen Dienst an der Eigendynamik des göttlichen Wortes.

Die paulinischen Gemeinden sind durch ein stärkeres Gruppenbewusstsein geprägt, als es in den meisten Schulen zu beobachten ist. Sie ähneln Schülern insofern, als sie sich um eine „Karriere” im Rahmen der Gemeindestrukturen bemühen und im Verständnis des Kerygmas Fortschritte machen wollen (bes. 1 Kor 2,6-16). Beides steht allerdings unausglichen neben der gleichen Angewiesenheit aller auf Gott.” Schmeller még amellett érvel, hogy nem beszélhetünk egyetlen páli iskoláról, inkább több párhuzamosan működő közösségről (Kol, Ef, Paszt.). Fontosnak tartja még, hogy Pált ne mint valamilyen „iskolai hagyomány” képviselőjét, tananyag megíróját képzeljük el, hanem mint olyan valakit, aki olvasói személyes növekedését pártolta. (Pszichagógé.) „Seine Reaktion auf innere und äussere Schwierigkeiten der Hörerinnen und Hörer, die aus ihrer Bekehrung resultieren, ähneln in vielem der Hilfestellung, die philosophische Lehrer bieten. Auf beiden Seiten wird eine Psychagogik betrieben, die bewusst den Charakter und die besondere Situation der jeweiligen Adressaten berücksichtigt. Die gegenseitige Psychagogik, die Paulus den Gemeindegliedern ans Herz legt, hat eine gewisse Analogie bei den Epikureern, steht aber im Kontext einer sehr viel grösseren Wertschätzung der Gemeinschaft.”

39 Hasonló történetet, amikor JOSEPHUS FLAVIUS a zsidó csoportosulásokat mint filozófiai iskolákat igyekezett bemutatni: *Bell* II 117-166; *Ant* XVIII 1-25. Vö. M. Weissenberger, „Die jüdischen

A. Standhartinger⁴⁰ egyenesen úgy értelmezi a Kolosszei levelet, mint a páli iskola publikációját, amelyben a róla átadott és a neki tulajdonított hagyományt egybefoglalták.

Az elmondottak szerint a „páli iskola” kifejezést inkább analóg, semmint konkrét, intézményesített keretet magunk elé képzelve kell értenünk.⁴¹ A páli iskola azt a vallási, szellemi és szeretet-közösséget jelöli, amely az apostol hittapasztalatában, életformájában és szolgálatában való osztozásra épült. A korabeli iskolai és filozófiai tanító modellek segítették a kereszténység iránt érdeklődőket, hogy annak lényegéből megértsenek valamit a saját fogalmaik szerint. Ebben az összefüggésben Pál apostol is kifejezhette sajátos kapcsolatát az új keresztényekkel úgy, mint egy tanító kapcsolatát a tanítványaival. Ez azonban az egész kapcsolatrendszernek csupán egy része, illetve egy lehetséges szövegből való megvilágítása.

3. TANÍTÓ ÉS TANÍTVÁNY KAPCSOLATA SZENT PÁL LEVELEIBEN

Pál apostol célja az volt, hogy tanítványait közelebb vigye Krisztushoz a hitvallásban és a hitvallás szerinti életformában. A növekedés iránya Krisztus, a krisztusi teljesség.

Ennek a tanító folyamatnak kezdete a hitre ébresztés (1Tesz 2,13), amelyet az apostol a szülés, nemzés képével állít párhuzamba (vö. Gal 4,19; Filem 10). A keresztény élet új élet, amely kiegészül a halálba vezető régi élet cselekedeteinek elvetésével, új erkölcsiséggel.

A nevelés, a tudásban és életvitelben való előre segítés szintén az apa-fiú kapcsolat képhez illeszthető, amely a bölcsességi hagyományban is ismert. Az apostol részéről természetesen sohasem pusztán elméleti tudás átadásáról van szó. Bár Pált a fiatal kereszténység legnagyobb és legkitűnőbb gondolkodójának tartják, el kell mondani, hogy gondolkodása mindvégig megőrzi a keresztény tapasztalat tápláló közelségét (1Tesz 2,7.11). Mindig személyes megérintettséggel beszél, ír és tanít, s amit átad, annak minden részlete saját hittapasztalatának és élettapasztalatának valóságán átszűrt igazság. Az

⁴⁰ 'Philosophenschulen' bei Josephus: Variationen eines Themas", In: C. BOTTRICH, J. HERZER (Hrsg.), *Josephus und das Neue Testament* (WUNT 209; Tübingen 2007) 521-525.

⁴¹ A. STANDHARTINGER, *Studien zur Entstehungsgeschichte und Intention des Kolosserbriefes* (NovT.Sup 94; Leiden 1999). Uő.: „Colossians and the Pauline School”, *NTS* 50 (2004) 572-593.

⁴¹ Így nyilatkozik P. MÜLLER, *Anfänge der Paulusschule. Dargestellt am zweiten Thessalonicherbrief und am Kolosserbrief* (AThANT 74; Zürich 1988) is. Az általa megvizsgált két levél Müller véleménye szerint Pál gondolkodásának folytatásaként értelmezi önmagát, ugyanakkor alapvetően különbözik teológiai és irodalmi tekintetben is. A páli iskola fogalma éppen ezt a „különböző hasonlóságot” igyekszik kifejezni. (321): „Die Paulusschule überliefert und aktualisiert das Erbe des Paulus. Ihre Wurzeln reichen bis in die Wirksamkeit des Apostels selbst zurück.” A két irat kifejezetten állítja Pál tekintélyét, és azt állítja, hogy Pál is része, sőt bizonyos értelemben újjáalkotója a hagyománynak.

a benyomásunk, hogy Istent Atyaként tapasztalva és Atyának szólítva válik ő maga is a hívők atyjává (vö. Gal 4,6; Róm 8,15).

Az atyaság az élet továbbadását jelenti. Pál életet kapott Istentől Krisztusban, és teljes erejével azon van, hogy ezt az életet továbbadja. Az egész személyét érinti Krisztusba vett hite, ezért tulajdonképpen egész önmaga a tananyag, amelyből Krisztus kiolvasható. Ezért mondhatja: „Legyetek követőim, ahogy én Krisztus követője vagyok.” (1 Kor 11,1) Mivel ez a tanító ugyanakkor atya, azaz nemcsak valamit, hanem egy életformát is átad, a tanítványokból szükségszerűen tanítók lesznek. A keresztény közösség esetében ez a hit továbbadására, a tanúságtételre való felkészítést, illetve készséget jelenti.

Bár Pál célja a tanítványok tökéletességre segítése, nem kendőzi el, hogy maga is csak törekszik a teljességre (1Kor 13,12; Fil 3,12-14.15-16), amelyet nem saját erőfeszítése gyümölcseként, hanem az őt megszólító, megragadó Jézus Krisztus ajándékeként ismer.

Az apostol és a közösség kapcsolata szeretetre, igazságra és kölcsönösségre épül. Az igazságosság és a szeretet az atya-gyermek kapcsolatot tünteti ki. Az apostol leveleit olvasva feltűnik az a modern szabály is, hogy a másik embert korrigálni, tökéletlenségére figyelmeztetni csak úgy szabad, ha ugyanakkor, ezzel a javító szándékú megszólítással egyidőben éreztetjük vele a szeretetünket is. Azt is állítja a pszichológia, hogy a harag a szeretet másik arca. Csak arra tudunk haragudni, akit igazán szeretünk, mert tőle többet várunk, s a viselkedése nem hagy közömbösen. Ha igaz, hogy Pált haragvó és szenvedélyes apostolként ismerjük, az is igaz, hogy haragja sohasem szeretetlen. Az igazságosságot mindig a szeretet vezérli nála is, amelyet nem felejt el hangsúlyozni (2Kor 6,6). A leghosszabban bizonyára a galatáknak kellett erre a biztató szeretetre várniuk, de a számon kérő és korholó hang (Gal 1,6-9; 3,1-5) után Pál előbb saját szerető féltését, azután fájdalommal életet adó szeretetét is kifejezi (4,12-20).

A helyes szeretet egyik ismérve a kölcsönösség. Ez nemcsak olyan környezetben fordul elő Pálnál, ahol váránk is (pl. Róm 1,12), hanem olyan összefüggésben is, ahol lényegében váratlan, és igazi erkölcsi nagyság jele (pl. Gal 4,12). Az apostol valószínűleg azért tud ilyen kölcsönösségre épülő szeretetkapcsolatokat élni, mert saját alaptapasztalata is a kölcsönösségre épülő szeretet tapasztalata Istennel szemben (vö. 1Kor 13,12; 2Kor 1,3-7 stb.).

A kölcsönösség megrendítő példája a 2Kor 6,11-13:

Szánk megnyílt, szívünk kitarult előttetek, korinthusiak: nem a mi szívünkben van kevés hely számotokra, hanem a ti szívetekben van kevés hely számunkra. Viszonzásul pedig, mint gyermekeimhez szólok: tárjátok ki ti is szíveteket.

A „problémás” korinthusi közösséggel szemben Pálnak nem lett volna érdeke a nyitottság és őszinteség, ha nem kíván velük valódi személyes kapcsolatot, illetve nem vá-

gyakozik valódi kiengesztelődésre. A hatalom struktúrái más irányba terelték volna az apostolt.

A keresztény kölcsönösség nem leereszkedés, hanem a kegyelem realizmusa: Pál és a megszólított hívők egyazon Krisztusban hisznek, ugyanúgy a kegyelemből élnek. „Krisztus alázata mind az apostol (2Kor 10,1; 11,23.33), mind a közösség számára (2Kor 8,9) kötelező érvényű.”⁴² Pál olyasmit ad át, még a fenytetés és intés esetében is, amit ő maga is megtapasztalt (vö. 2Kor 6,9), amiben saját hite is megerősödött (2Kor 11,29; 12,10).

Az apostol a közösség egészét szólítja meg, és annak egysége fontos szempont a számára.⁴³ Ugyanakkor egyes tagokkal bensőségebb kapcsolata van, amelyet az evangélium értékei alapján szerez és ápol (vö. Róm 16,3-4; Fil 2,20-22). Elgondolkodtató, hogy a rómaiakhoz írt levél 16. fejezetének hosszú üdvözlései szinte minden ismerőről új részletet tudnak mondani, s hogy gyakran feltűnik a „szeretett”, „kedves” jelző, esetleg a birtokos névmással kiegészített név („az én szeretett Epenétuszom” – 16,5; „az én kedves Sztakhiszom” – 16,9). Úgy látszik, hogy Pál szeretete sokakra kiterjed, s mint ilyen, mindig személyes formát ölt. Általában könnyebben kapunk képet az apostol és a „tanítványok” kapcsolatáról, míg az egyes emberekkel való személyes érintkezéséről keveset tudunk. Ebből a szempontból is kivételes jelentőségű a Filemonhoz írt levél, amelyben kétszeresen is személyes kapcsolat tükröződik, ugyanis a Filemonhoz és az Onezimoszhoz fűződő kapcsolatában is megismerhetjük az apostolt.

A levelek végén található hosszú üdvözlések arról tanúskodnak, hogy szívesen éli személyes kapcsolatait, és azokat mások előtt is megnevezi. Nem véletlen, hogy a pasztorális levelek képe Pálról számos személyes vonást hordoz. A korinthusi és a filippi levélben Pál külön is kiemeli Timóteus szerepét, aki tiszta érülettel szolgál, mindenben osztozik az apostol megbízatásában s feladatában (vö.: Fil 2,20-22; 1Kor 4,17).

A Pál halála után megszilárduló hagyomány tehát tovább árnyalja és pontosítja ezt a képet. Ha a kutatók többségével elfogadjuk is, hogy a pasztorális leveleket Pál valamelyik tanítványa írta az apostol halála után, éppen ez a tanítvány tudatosan épített az autentikus levelekben található hagyományra. Úgy tűnik, az apostol kapcsolatainak jellegét tekintve legfeljebb felnagyította a meglévőt, de semmiképpen sem kellett kizárólag fantáziájára hagyatkoznia, hogy atyai szeretettel gondoskodó képet rajzolhasson az apostolról. Mind bátrabban megjelenik az atya végrendelkezésének gesztusa, amely az atya örökségének továbbadását hivatott biztosítani (vö. 2Tim 4,6-8). A tanítóhoz legközelebb

---

42 U. SCHNELLE, *Paulus*, 263.

43 Érdekes megfigyelni, hogy Pál sohasem használja a „barátság” (*filia*) kifejezést, bár a hozzá tartozó fogalomkörten igen. Így szól kiengesztelődésről (*katallagé, diallagé* – pl. 2Kor 5,18), közösségről (*koinónia* – vö. pl. Fil 4,10-20) mind ember és ember, mind ember és Isten viszonylatában. Ld. ehhez J. T. FITZGERALD, „Paul and Friendship”, In: J. P. SAMPLEY (ed.), *Paul in the Greco-Roman World*, 319-343.

kerülő tanulókra vonatkoztatva később kialakultak a megbízatás továbbadásának gesztusai, így pl. a kézzelátétel.

Összefoglalásként: Bár Szent Pál apostol és címzettjei nem kívántak iskolát alapítani, a tanulás és az iskola világa egyike azon egyetemes emberi tapasztalatoknak, amelyek a Kr. u. I. században értelmezési modellt nyújtottak a hit továbbadásához. Pál apostol elsősorban a közösség szerepének hangsúlyozásával (a később egyháztanná fejlődő teológiai gondolatokkal), másfelől az egész személy odaadásával és figyelmével tűnik ki kortársai közül. Előbb hívő és apostol, azután atya, s csak ebből következik, hogy tanító is. Figyelmet kér, hogy egész személyével Krisztusra mutathasson. Magához vonz, hogy Isten szabad gyermekévé tehesse. A tanítványok iránti szeretete megkötné őt magát is, ha Isten iránti szeretete nem volna belső szabadságának szüntelen forrása.

*Dr. Martos Levente Balázs
főiskolai docens, SzHF és GyHF*